

*Szolnoki Tudományos Közlemények XIII.
Szolnok, 2009.*

PUSZTAI GABRIELLA¹

**AZ ABESSZIN CSÁSZÁRI UDVAR ORVOSA
DR. MÉSZÁROS KÁLMÁN²**

Magyar utazók afrikai vadászatairól, gyűjtőútjairól emlékezve elsőként Kittenberger Kálmán vagy Széchenyi Zsigmond neve merül fel, akik több évtizedes munkával hozták létre a hazai természettudományi Afrika-gyűjtemények bázisát. Dr. Mészáros Kálmán bár csak munkája mellett szervezhette expedícióit, mégis méltó arra, hogy e két nagy név mellett harmadikként említsük. Jelen írásomban Mészáros Kálmán orvosi tevékenységének lényeges momentumaira teszem a hangsúlyt, kiegészítve ezzel a nagy afrikai vadász képét. Mészáros doktor egy olyan országban gyógyított tizenöt évet, ahol az egészségügyi szervezet csiráiban is alig létezett, s a népességről és betegségeiről esetleg csak becsült adatokkal rendelkezünk. Személyesen élte át az abesszin történelem egyik legválságosabb időszakát: I. Hailé Szelasszié belpolitikai küzdelmeit, reformkísérleteit, az abesszin–olasz háborút. Leírásai fontos dokumentumai e távoli afrikai ország történelmének.

Magyar utazók afrikai vadászatairól, gyűjtőútjairól, kalandjairól emlékezve elsőként Kittenberger Kálmán (1884–1958) vagy Széchenyi Zsigmond (1898–1967) neve merül fel, akik több évtizedes munkával hozták létre a hazai természettudományi Afrika-gyűjtemények bázisát. Mészáros Kálmán neve sem teljesen ismeretlen a vadászirodalomban, s bár csak munkája mellett szervezhette expedícióit, mégis méltó arra, hogy e két nagy név mellett harmadikként említsük. Jelen írásomban Mészáros Kálmán orvosi tevékenységének lényeges momentumaira teszem a hangsúlyt, kiegészítve ezzel a nagy afrikai vadász képét. Mészáros doktor egy olyan országban gyógyított tizenöt évet, ahol az egészségügyi szervezet csiráiban is alig létezett, s a korszakban a népességről és betegségeiről esetleg csak becsült adatokkal rendelkezünk. Személyesen élte át az abesszin történelem egyik legválságosabb időszakát: Tafari Makkonen, a későbbi I. Hailé Szelasszié belpolitikai küzdelmeit császárrá koronázásáig, majd reformkísérleteit, s végül az abesszin–olasz háborút. Megfigyelései, leírásai fontos dokumentumai e távoli afrikai ország történelmének.

---

¹ Helytörténeti Múzeum, Kunszentmárton muzeumatomlocben@t-online.hu

² Szaklektorált cikk. Leadva: 2009. szeptember 15. Elfogadva: 2009. december 10.

GYULÁTÓL AFRIKÁIG

Nádfedeles, vertfalú házacskában született (1894. máj. 8.) és töltötte gyermekkorát Gyulán. Öt testvérével nevelkedett édesapja szerény könyvtárosi fizetéséből. A tehetséges fiú a Római Katolikus Főgimnázium elvégzése után 1913-ban iratkozott be az egyetemre. Sebészeti képességeit meglehetősen korán kellett kipróbálnia a gyakorlatban, amikor 1914. július végén behívták katonának.³ A hadikórház három éve nagy teherbírású, kitartó, kemény emberré edzette a fiatal diákot. 1918 elején Kolozsváron, majd Budapesten folytatta tanulmányait. A Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karán szerezte meg diplomáját kitűnő minősítéssel.⁴ Gyöngyösön kórházi osztályos orvosi, majd az erdélyi Pecséren körorvosi állást kapott. Trianon, az ország széthullása azonban a politikai problémáknál is súlyosabb gazdasági helyzetet teremtett 1920-ban. Az országos válság következtében többek között Mészáros doktor is munka nélkül maradt. Miután tizenharmadik álláskérvényét is elutasították, a kivándorlás mellett döntött.⁵ Ekkor még a távoli jövő ígérete volt csak a bethleni konszolidáció,⁶ s inkább a csalódottság, kiábrándultság jellemezte a magyar közhangulatot. Mészáros Kálmán tehát spórolt az útra, s fűtetlen szobájában jövőjét tervezgette. „Tudtam azt is, hogy a nyugati országokban tulzsufaltság van, Oroszország és a Balkán még nem szilárdult meg annyira, hogy ott biztosítottnak látszott volna a működési terület és a megélhetési lehetőség.”⁷ 1924 júniusában végre ládába csomagolhatta orvosi műszereit, ruháit, s kedvenc kutyájával vonatra ült. „Afrika felé vettem utamat, és ahol csak lehetett, kézigyógyászterápiámat gyarapítottam, főleg lázcsillapítószerrel, és felszereltem magam a sebészet különféle orvosi műszereivel is.”⁸

Marseilles-ből indult az Angkor nevű tengerjáró gőzhajó, mely három hét múlva kötött ki a kibírhatatlan forróságáról híres francia gyarmaton, Dzsibutiban. Innen vasútvonalon lehetett eljutni Afrika – Libérián kívül – egyetlen független államába, Abesszíniába. Éghajlati adottságaiban, felszíni viszonyaiban, etnikai összetételében oly sokszínű ország lakossága mintegy hetven különböző nyelven, legalább kétszáz dialektusban beszélt. Vezető szerepe ellenben csak két népnek az amharának és tigrének volt, akik a népesség mintegy harmadát tették ki. A földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkozó falusi emberek mellett az 1930-as években csak a fővárosban élt egy nagyon szűk iparos, kereskedő réteg. „Hogy mennyi lelket számlál ez a hatalmas birodalom, arról pontos adataink nincsenek. Népszámlálás, katonai, iskolai kötelezettség, anyakönyv-, halotti nyilvántartás, pontos adózás – itt ezek ismeretlen fogalmak. Felületes becslés szerint tízmillióra tehetjük Abesszínia lakosságát, amely nyelv, szokás, de viselet s magánélet tekintetében a legkülönbözőbb népfajokból tevődik össze.”⁹

³ Mészáros Kálmán levele feleségéhez. Chunya 1937. május 5. (Magyar Földrajzi Múzeum, a továbbiakban MFM)

⁴ Kálmán Gyula: Mészáros Kálmán, Északkelet-Afrika vadászatúzója. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 2. sz., 1986. 33–38.

⁵ A magyar kivándorlás az első világháború után jelentős méreteket öltött. „A Kivándorlási Tanácsot elárasztották a kérelmek, és sokan »bárhová« mennének, csak a sanyarú magyar élettől szabaduljanak.” Szántó M. (1970) 108.

⁶ Bethlen István miniszterelnök (1921–31) 1922–26 között kísérletet tett a magyar állam bel-, külpolitikai, gazdasági konszolidációjára.

⁷ Miltényi Árpád: Egy magyar orvos érdekes karrierje Abesszíniában. Ujság 1926. jan. 17.

⁸ Uo.

⁹ Mészáros Kálmán dr.: A kék Nílus országában. Magyarság 1926. aug. 14.

GODZSAM

Mészáros Kálmán 1924-ben érkezett a fővárosba, Addisz-Abeába. Ebben az időszakban tette meg Tafari első lépéseit a külpolitikai nyitásra. A kormányfő számos hűbérúr kíséretében Európában járt, ahol sokan közülük először találkoztak egy másik, sok tekintetben fejlettebb kultúrával. Godzsam fejedelme,¹⁰ rasz Hailu hazaérkezése után egy „valódi” európai orvost akart udvartartásába felfogadni.¹¹ Mészáros doktor méltányolta a neki szóló felkérést, mert a néhány hónapja folytatott magánpraxisa páciensek hiányában nem működött. A lakosság ellenszenvvel viseltetett az orvosok iránt, s közönyös volt a betegségekkel szemben. Egészségi állapotuk az Abesszin-magasföld kedvezőbb éghajlatának köszönhetően jobb volt, mint a többi trópusi afrikai országban. Kiepített egészségügyi rendszer nem létezett. Addisz-Abeában néhány európai orvos és egyetlen fogorvos dolgozott.¹² Elvértve fel-felbukkant még egy-egy magánorvos az országban. Az etiópokat inkább híres bennszülött és arab csodadoktorok gyógyították. Az európaiak építettek néhány kórházat, missziós ellátóhelyet. A fővárosban működött egy állami kórház francia vezetéssel, egy állatgyógyászati iskola francia tanárokkal.¹³ A leggyakoribb betegség ekkor (s még évtizedekkel később is) a galandféreg és egyéb féregbetegségek voltak, elterjedt a bilharziázis,¹⁴ az elefantiázis, a rühösség, a lepra, a malária, a máltai láz stb. Ritkábban bukkant fel a kolera, az álomkór, a bubópestis stb. A járványok elleni higiéniai intézkedéseket alig ismerték.¹⁵

Mészáros doktor új munkaadója, rasz Hailu volt, „az akkor még Ras Tafari – A Félelmetes nevet viselő trónörökös, a jelenlegi császár Hailé Szelasszié mellett – a modern állam és a haladás egyik harcos szószólója...”¹⁶ Mészáros Kálmán 1925 februárjában indult el 50 bennszülött fegyveres kíséretében Godzsam fővárosába Debre-Markoszbába, hogy a tartomány egyetlen orvosa legyen. A megígért kórház, saját lakás, „kitűnő étkezés, úri élet” helyett megdöbbentő körülmények várták munkahelyén. „A Ras, úgy látszik, komolyan fogja fel Godzsam egészségügyének megrendszabályozását. Amint a legközelebbi napon bemegyek a „várbörtönben” rendelkezésemre bocsátott „madanit bet”-be (az orvosság háza), az ajtóban mindjárt istállószag csap meg. Négy-öt siheder szorgalmasan mázsol a földön valami zöldes-barna levet. – Mit csináltak? – kérdem. – Az úr parancsára trágyával kell kimázolni a földes padimentumot, mert sok a „mojáli” (homoki bolha – a szerző). ...Pár nap alatt készen volt a

---

¹⁰ „Az egész birodalom 15–17 országrész-kerületre van osztva, melynek élén egy-egy ras (fejedelemben), vagy dedzsázmacs (kormányzó) áll. A császárnak hűséggel tartozik minden fejedelemben. Azonban a császári hatalom nem nyúlhat bele mértéktelenül a Ras-ok jogaiba. Ezek korlátlan urai országuknak, melynek belügyeibe, háború veszedelme nélkül, a császári hatalom sem szólhat bele.” Mészáros Kálmán: A kék Nílus országában, Magyarország 1926. aug. 17.

¹¹ Mészáros K. (1972) 107.

¹² Megbízható adatokkal az 1950-es évek közepétől rendelkezünk. 1956-ban Etiópia (Eritréával) 1184 320 km²-én élő kb. 20 000 000 lakosára 207 orvos és 16 fogorvos jutott, 71 kórháza volt 8639 ágygal, tehát 96 618 lakosra jutott egy doktor. (1950-ben 135 orvost, 11 fogorvost jegyez a statisztika.) Megdöbbentőek a számok, ha tudjuk, hogy pl. Magyarországnak 1956-ban 13 640 orvosa volt, így 720 lakosra jutott egy. Annual Epidemiological and Vital Statistics 1956. Genève 1959. 13., 622., 629. 652.

¹³ Rein, G. K. (1920) 277–278.

¹⁴ bilharziázis: schistosomiázis: forró égővi területeken előforduló, máj-, hólyag- és bélpanaszokkal járó féregbetegség, Brencsán J. (1983) 440.

¹⁵ Rein, G. K. (1920) 279–294.

¹⁶ Bodnár István: „Orvos voltam Abesszíniában”. Képes Újság 1964. szept. 9.

rendelőhelyiség. Egy pár tucat petróleumosládát szétvertek az asztalosok s ezekből és faragott karókból összeállították a patika és a műszerek állványait. Operációsasztalul egy zebüökörbörnek csíkokra hasított s annak szalagjaiból font bennszülött ágy szolgált. Még nedves és szagos volt, amely még jobban fokozta az istállószag fojtó erdejét.”¹⁷ Az orvosnak itt nemcsak a gyakori járványos betegségekkel, a higiénia hiányával, a varázslókkal, kuruzslókkal kellett megküzdenie, hanem saját munkaadójával is. Rasz Hailu „erőszakos volt és kegyetlen; embertársaihoz őszintétlen; alattvalóival gonosz; jellemvonásaihoz tartozott a féktelen hiúság; pénzsóvár volt, nagyétkű és fölötte öntelt.” Egy nap beállított Mészáros szerény rendelőjébe: „Én fogok altatni – közölte. – ? – Európában láttam, hogyan csinálják az orvosok.”¹⁸ A beteg majdnem belehalt a narkózisba. A poros rendelőben se víz, se szappan, se törölköző nem volt, a fecskék, rigók ki s bejártak az ablakon. A munka viszont az orvostudomány valamennyi ágában való jártasságot megkívánta. A kezdetleges körülmények között műtétek tucatját kellett végrehajtani asszisztencia nélkül, maláriát, féregbetegségeket kezelni, szüléseket levezetni, fogat húzni. A doktor különösen jól értett a sebészethez és a bőrbetegségek gyógyításához.

A tartományban tett utazásai, vadászatai során az útjába eső falvak lakói megvendégelték a rasz orvosát és cserébe ellátást, a súlyosabb betegek gyógyszert és egyéb utasításokat kaptak, hiszen hosszas gyógykezelésre lehetőség nem volt. „Segítettem mindenkin, aki szegény, beteg és elhagyott volt.”¹⁹

A rasz viszont nem tartotta be szerződésük feltételeit, s fizetését sem sietett kiadni. Nem vitetett tűzifát a konyhájára, nem adta ki vaj- és birka járandóságát, postáját ellopatta. A kezeléseket busás hasznot hoztak a tartományúrnak. A tarifákra jó példa volt, amikor három Neosalvarsan injekcióért három öszvért, öt szolgának való ruhavásznat, három gombó (kiegészített agyagedény) mézet és két gombó törtpaprikát kért alattvalójától. A doktor a hazautazás gondolatát fontolgatta, s kisebb üzleti befektetésekkel próbált pénzt gyűjteni. Nagy álma volt, hogy 1926-ban hazatér Magyarországra s orvosjelölte intézetet alapít. Hat hónap után, 1925 őszén megszökött útlevél és engedély nélkül Godzsamból, mivel kapcsolata a fejedelemmel tarthatatlanná vált. A fővárosba visszatérve a magyar érdekeket is képviselő holland követségen kártérítési pert indított, amit meg is nyert a godzsami önkényúrral szemben.²⁰

ORVOSI EXPEDÍCIÓK AZ ORSZÁGBAN

Addisz-Abeában ismét rendelőt nyitott. Gyorsan megtanulta az amharát, melyet az uralkodó osztály is beszélt, s rövidesen a felső arisztokrácia közkedvelt orvosa lett. Humánus, nagylelkűségét mutatja, hogy az egyszerű embereket is befogadta rendelőjébe. Idejének jelentős részét az uralkodóház tagjainak orvosi kezelése kötötte le. Heteket töltött Dessziében a trónörökös²¹ rezidenciáján. 1929 novemberében az etióp császár keresztapja küldött érte 30 katonát, hogy azonnal induljon hozzá Kambatába. A családnak és a rokonoknak már régóta ő

¹⁷ Dr. Mészáros K. (1942) 32–33.

¹⁸ Mészáros Kálmán: Tizenöt év Abesszíniában. Érdekes Újság 1957. febr. 2.; Dr. Mészáros K. (1942) 58.

¹⁹ Dr. Mészáros K. (1942) 70.

²⁰ Uo. 75–76., 81–82.

²¹ Algavrás Modazmacs Aszfa Oszen

volt a házi orvos, s a főúrnak közeli barátja. Dadzsazmacs²² Masasa Volde ajánlotta be őt a császári udvarban, miután műtete jól sikerült. Az uralkodó és a – Magyarországnál több mint tizenegyszer nagyobb Abesszínia különböző tartományaiban élő – császári rokonokhoz vizitre menni, az utak, vasutak hiánya miatt hosszadalmas és fárasztó feladatnak bizonyult, Kambatába az út lóháton egy hétig tartott.²³ A missziós tevékenységtől sem riadt vissza. Egy rövid időre a kambatai amerikai kórház alkalmazta orvosként.²⁴ A kezelés ingyenes volt, de a betegeket még így is „hajtóvadászattal kellett összeszedni”.²⁵ Sikerét egy látványos hasműtét hozta meg, s ezt követően számtalan páciens kereste fel.²⁶

1932 januárjában ismét a császár keresztapjához hívták dadzsazmacs Masasához. Jutulma egy rendkívül ritka majom a hófehér Colobus gueresa lett.²⁷ Gamo fejedelméhez, dadzsazmacs Makorja Germániához ugyancsak jó barátság fűzte.²⁸ 1932 decemberében Hailé Szelasszié lányának, rasz Deszta feleségének vezette le szülését Szidámóban.²⁹ A királyi család tagjai, rokonai, szolgálói négy személy, négy teherautóval, hatalmas poggyással és természetesen Mészáros Kálmánnal indultak el a szülőágyhoz. A fejedelem később őt kérte fel, hogy mint orvos segítsen megkeresni és megtervezni az új tartományi székhelyet. Néhány nap alatt elkészült a legfontosabb épületek, a fürdő és a repülőtér vázlata.³⁰

Az Európából ide érkező urakat szívesen kísérte el expedícióikon mint orvos és vadász. Csatlakozott Széchenyi Rezső grófhhoz és Potoczky Kálmán Miskolc-vidéki földbirtokoshoz. Utazásai alatt mindenkit gyógyított, aki magához hívta, legyen az az országban nem szívesen látott külföldi, ellenségnek tekintett olasz ügynök, diplomata. Közben szenvedélyes vadászként járta a vidéket. Mintegy 7000 km-t tett meg számárháton hegyes, sivatagos, erdős terepen.³¹ Első szafariján a Tana-tó vidékére látogatott. Járt a Rudolf- és a Stefánia-tó vidékén, melyeket Teleki Sámuel fedezett fel. Gajdács Mátyással 1929-ben hosszú vadászexpedícióra indultak az Omo folyóhoz. Tróféáinak egy részét a Nemzeti Múzeumnak küldte el.

A hatalmas országban megtett utak számtalan érdekes leírás alapjául szolgáltak: az itt élő népek életéről, szokásairól, a társadalmi viszonyokról, gazdálkodásról, az abesszineket sújtó természeti katasztrófákról, mint a sáskajárás, s többek között az ország egészségügyének helyzetéről. Miközben Mészáros Kálmán egy-egy faluban ellátta a legsürgősebb eseteket, elkeserítő állapotokat talált. „Ezer és ezer esetben kellett tapasztalnom, hogy Abesszínia távoli országainak népe, soha sem látott orvost... A Négus és az ő alacsony sorból felkapaszkodott rokonai, nagyfőnökei és miniszterei, a régi Etiopia egészségügyi helyzetével – kivéve a fővárost –

---

²² dadzsazmacs: etióp nemesi cím, rangban a rasz (fejedelem) alatt, Szélinger B. (2008) 7.

²³ Kittenberger K.–Mészáros K. (1972) 234.

²⁴ Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 26–27. Magyar Földrajzi Múzeum továbbiakba: MFM; Békéscsabaiak vadászatai a középafrikai tavaknál. Békéscsaba Közlöny 1929. szept. 25.

²⁵ Péchy Horváth Rezső: Hazaérkezett az utolsó abesszin császár volt udvari orvos. Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1938. nov. 6. MFM

²⁶ Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 26–27. MFM

²⁷ Kittenberger K.–Mészáros K. (1970) 202.

²⁸ Uo. 320.

²⁹ Rasz Deszta orvos a később az 1933-ban Afrikába érkező Sáska László.

³⁰ Kittenberger K.–Mészáros K. (1970) 258–261.

³¹ Uo. 260.

éppenséggel nem törődtek. Aki vidéken betegedett meg, az már csak ritka esetben tudott kilábolni betegségéből. ...A család együtt halt jószágaival, ezeket csak az összetákolt kerítésfal választotta el a háziaktól. A konyhó közepén kolytorgó szabad tűzhely mellett »vetették« meg a földön fekvőhelyüket, amely legtöbbször földre terített marhabőrrel állt. ... A füstös konyhai szag, a felszeletelt hústömegek, az emberi és állati test fojtó, bűzös, sűrű erdejében nőnek itt fel a gyermekek ...De aki megmarad, abból azután csakugyan kemény, szívós, szenvedni tudó ember válik.»³² A népi gyógyászat bizonyos megnyilvánulásairól elismerően nyilatkozott. Elterjedt és hatékony volt, pl. a kosó tea (*Brayera anthelminthica*) fogyasztása a pántlikagiliszta ellen.³³

A NÉGUS HADSEREGÉBEN

Dr. Mészáros Kálmán egyre elismertebb, s népszerűbb lett az uralkodó herceg Tafari Makonnen udvarában. (Bár a későbbi császárnak saját orvosa volt, a görög származású Zervosz, aki az 1910-es évek első felétől évtizedeken át az egészségéért felelt.) 1930-ban az etióp hadsereg főorvosának nevezték ki, mely a katonai expedíciók kíséretének nehéz feladatával járt. Többek között, amikor 1931 júliusában dadzsazmacs Gebre Mariam abesszin nagyfőnök több ezer főnyi hadseregével indult Ogaden tartományba a Leopárd-folyóhoz. A katonai alakulat orvosi ellátására a császár engedélyével őt kérték föl. Munkáját itt napról napra fölvert sátrában végezte. Mészáros a hivatalosan megkötött szerződése ellenére minden ilyen alkalommal ki volt szolgáltatva munkaadójának vagy a kíséretben utazó fehérgyűlölő úr valamelyikének. Mindent megtettek, hogy az idegen ne érezze jól magát. Vagy a felszerelését tartalmazó ládáit nem szállították utána, vagy megtagadták a neki járó élelem kiadását, olykor a vize is elfogyott. Öszvérei sorra hullottak el az állapotpestistől, emberei közt kitört a tífuszjárvány. Jól jött a környék urának (dadzsazmacs Gobana Vorku) segítsége, amit a beteg fejedelmen végzett hatásos kúra után kapott. Humánus magatartására jó példa, hogy a rendelés után rendszeresen eljárta húst lőni az éhező katonáknak.³⁴

1931-ben határtárgyalásokon képviselte a császárt. A dadzsazmacs Gebre Mariam vezette katonai expedícióval jutott el Olasz-Szomáliába, hogy határkiigazításról egyezzen meg az olaszokkal. Szeptember 25-én indult a Leopárd-folyó árterületére, ahol várták a két etióp alfőnököt és Mészáros Kálmánt, aki a császár levelét vitte az olasz Mustailba.³⁵

Tafari már kormányzóként haladó reformerként lépett fel. Az országot az 1920-as években súlyos gazdasági elmaradottság jellemezte. Nem volt saját pénzrendszere, iparát, kereskedelmét az utak hiánya korlátozta. A központosított monarchia valójában gyenge kormányt és kormányfőt takart. A nagy önállósággal rendelkező hűbérurak, tartományi fejedelmek a parasztokat nyomasztóan nehéz terhekkal sújtották. Az évtized sem bel- sem külpolitikai szempontból nem teremtette meg Tafari számára a kedvező alkalmat reformjai végrehajtására. Az angol, francia és

---

³² Dr. Mészáros K. (1942) 32. Kedvezőbb helyzetben volt néhány nagyobb város, mint Harar, ahol több misszió is működött. A harari francia misszióban nevelkedett Hailé Szelasszié császár is, de kórházukban felszerelés nem volt, gyógyszer alig, s az intézmény inkább a francia befolyás látszatának fönntartására szolgált. Érthető, hogy az angol kórház fokozatosan átvette helyét. A svéd missziónál csak két ápoló dolgozott, de szinte teljesen ingyen látták el azt, aki hozzájuk fordult. Kivételes jelenség volt ugyancsak a város melletti leprafalu, egy szerzetes és egy francia orvos vezetésével. De Monfreid, H. (1933) 147., 153–160.

³³ Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 35. MFM

³⁴ Kittenberger K.–Mészáros K. (1970) 268–280.

³⁵ Uo. 281.

főként olasz törekvések az ország függetlenségének megszüntetésére és a hűbérurak belső lázadásai, melyeket sokszor külső erők támogattak, lekötötték a politikai vezetés minden energiáját. 1928-tól hozott intézkedéseinek csak nagyon lassan tudott érvényt szerezni. A rabszolga-kereskedelem továbbra is létezett. „De, hogy napjainkban is elég gyakran előfordul a négerekkel való kereskedelem, az nyílt titok. Magam is átutaztam ilyen rabszolgavásáráról híres falun, hol éjszakának idején, a falu főnökének asszisztálásával adja el gyermekét a szülő az abesszíniainak 30-50 tallérért.”³⁶

Átmeneti nyugalmat csak a harmincas évek első fele hozott, az 1930-as lázadás leverése után. Gondar tartomány ura, rasz Guksza nem ismerte el Tafari trónöröklési jogát, s a háborút nem lehetett elkerülni. Hat tartomány főnökét rendelték be Addisz-Abebába fegyvereikkel, hogy a rasz ellen induljanak. Felszerelésük a hagyományos fegyverzetten kívül 15 gépfegyver és egy üteg modern ágyú volt. Első ízben vetettek be Abesszíniában légierőt a harcokban, egy francia repülőgépet. A hadsereg utánpótlásának megszervezését nem tartották fontosnak. A katonák a magukkal hozott élelmiszert fogyasztották, míg készletük tartott, majd a falvakat fosztották ki. „A gyéren lakott országrész lakossága az átvonuló seregek dézsmálása folytán kezdett éhezni.”³⁷ A két hadsereg csapatai Koana falu mellett találkoztak. A döntő csata március 31-én zajlott, ahol a császár legyőzte a raszt. Mészáros Kálmán, 30 000 főnyi hadsereg orvosa, nyolc szanitéccel látta el a hadsereg sebesültjeit, ami emberfeletti erőt igényelt a műtőben. A modern géppuska, ágyú s más lőfegyverek mellett még a szörnyen roncsoló sebeket okozó kardot, nyilat, lándzsát is használták a harcban. „Nem éppen a legnagyobb sterilitással dolgoztam. ...Végtagok amputációja, koponyalékelés, vérzéscsillapítás... tovább, hozzátok a legsúlyosabb eseteket – kiáltok embereimre... – Vigyétek, mert meghalt már... – Víz! – Ez így ment nap mint nap. – A levegő már bűzös volt a hullaszagtól...”³⁸ A katonákat a halottakkal teli csatatér mellett járvány veszélyeztette, ezért kiadatta a parancsot a tábor áthelyezéséről, s egy napot meneteltek a sebesültekkel. A hadsereg egyetlen orvosának helytállását az Etiópia tisztii csillagának lovagja kitüntetéssel jutalmazták. A győzelmi díszszemlén Mészáros doktor a hadsereg fővezére, rasz Mulu Geta mellett lovagolt.³⁹

Tafari egész Etiópia négusa lett, s 1930. november 2-án császárrá koronáztatta magát. Reformpolitikája ettől kezdve szabadabban érvényesülhetett. Összességében csak a feudalizmus legszélsőségeiből hajtásainak megnyirbálására korlátozódott, de kedvező irányban mozdította el a megmerevedett etióp társadalmat. Létrehozta Abesszínia első alkotmányát (1931), jelentős haladást ért el a rabszolgaság felszámolásában (de véglegesen csak 1942-ben szüntette meg), támogatta az ipari beruházásokat, a parasztok adóit némileg csökkentette,⁴⁰ s belekezdett az gyógyászati ellátás megszervezésébe.⁴¹ Ebben már Mészáros Kálmánnak is fontos szerepet szánt. Vele készítette el az abesszin egészségügyi hálózat fejlesztésének tervét, s szaktanácsait a

³⁶ „Abesszinia pénzegysége a mi régi Mária Terézia-tallérunk, a: »bin«.” Mészáros Kálmán: A kék Nilus országában. Magyarország 1926. aug. 11.

³⁷ Kittenberger K.–Mészáros K. (1970) 316.

³⁸ Uo. 322.

³⁹ Uo. 328.

⁴⁰ Sík E. (1964) II. k. 323–327.

⁴¹ A társadalombiztosítási rendszert csupán az 1990-es évek elején kezdték szervezni, az egészségügyi ellátás súlyos hiányosságokkal küzdött. Scsepin, O. P. (1978) 283.

továbbiakban is figyelembe vette. Ám, mint annyi más haladó szellemű kezdeményezés, Mészáros tervezete is hamarosan eltűnt az etióp politika láthatatlan útvesztőjében.

Az ország egészségügyi helyzetének átalakulását Mészáros doktor megfigyelései alapján a következőképpen foglalhatjuk össze. Az 1920-as évek közepén valóban lehangoló képet festett az ország: A hagyományos gyógyítók mellett a missziókon kívül nem volt orvosi ellátás. A vidéki állapotoknál a fővárosban sem volt sokkal kedvezőbb a helyzet. Itt a leggyakoribb betegségek a vérbaj és a bélférgék voltak. „Talán nem tulozunk, ha azt állítjuk, hogy a lakosság 99 százaléka vérbajos. Olyan bennszülött, aki teljesen egészséges lenne, itt nem található.” Súlyosnak ítélte még a tuberkulózis, a tífusz, a malária, a trachoma elterjedtségét. „Az utcákon gyakran lehet látni tébolyodott bennszülöttet, amint felcicomázza magát virágokkal, papír- és rongydarabokkal, s úgy szaladgálja be a várost.”⁴² A veszettség szintén virágzott. A leprások elkülönítését sem oldották meg, szabadon jártak-keltek, látogatták a kocsmákat. Addisz-Abebában három kórház volt, melyből csak kettő működött, a Menelik kórház és az új amerikai missziós kórház. A bennszülöttek viszont ritkán keresték fel ezeket az intézményeket, inkább kuruzslókhoz fordultak. Az utcákat szenny és állati tetemek borították, melyek bűzölögtek és a tífusz melegágyai voltak. A legyek mindent elleptek, az állatokat, a dögöket, a mészárszékeket. Ormos Mária szavaival élve: az 1930-as évek elején a „lakosság életszínvonala az európai középkor elejének níveljén mozog”.⁴³ Hailé Szelasszié az 1930-as években elsőként tett jelentős lépéseket a végtelenül elmaradott egészségügyi állapotok javításáért, érthető tehát honfitársunk elfogult lelkesedése: „Az új császár alatt Addis-Abeba hihetetlen fejlődésnek indult... Kórházai a legmodernebb berendezésekkel, szülőotthonai, csecsemő és gyermekvédő otthonok, iskolák százai, szerte az egész birodalomban nemcsak a fővárosban. Orvosok közel és távoli országrészekben, egy-egy kórház élén. Ápolónők, védőnők százával segítik az etióp kormány terveit... Pasteur intézete is van Addis-Abebának. A leprások elkülönítve kapják meg szakorvosoktól a mindennapi gyógyszerelésüket. Már nem lődörögnek – részegen – Addis-Abeba utcáin, mint régen.”⁴⁴

A 30-as évek Etiópiájában nem pusztán az egészségügyi intézkedésektől – bár végrehajtásuk sürgető volt – függött a lakosság egészségi állapota. Kórházak, betegellátó központok építése, az egészségügyi személyzet kiképzése, a járványügyi megelőzés, ingyenes orvosi ellátás, a higiéniai felvilágosítás mellett ugyanolyan fontos lett volna a szociális és életkörülmények, a környezet állapotának javítása, mely gyökeres gazdasági, társadalmi reformok nélkül nem indulhatott el. A lakosság tömegeit továbbra is a népi gyógyítók vagy kuruzslók kezelték, akiknek az orvoshiány miatt létjogosultságuk volt ugyan, de sok kárt is okoztak.⁴⁵

---

⁴² Mészáros Kálmán: A kék Nilus országában. Magyarság 1926. aug. 17. MFM

⁴³ Ormos M. (1970) 15.

⁴⁴ Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 32–33. MFM

⁴⁵ Etiópiában pl. a bábák feladata volt a clitoridektómia ill. infibulatio műtété, melyet még az 1980-as években is a lányok 10 %-nál észleltek. Dr. Grynaeus Tamás: A harmadik világ egészségügyi gondjai és feladatai. Orvosi Hetilap 1983. 124. évf. 3184.

HÁBORÚS ÉVEK

A nyugalom és béke éveinek gyorsan vége szakadt, amikor Mussolini megfelelő előkészítő lépések után 1934-ben Abesszínia bekebelezése mellett döntött. A decemberi olasz–etióp határincidens követően kétségtelenné vált a háború elkerülhetetlensége. A császár erőfeszítései és a köztük érvényben lévő barátsági szerződés ellenére az olaszok 1935. október 2-án támadást indítottak Abesszínia ellen.⁴⁶ Mészáros doktor maradt és gyógyított. Közben filmfelvételeket készített a háborúról, a sebesültek tömegéről, melyeket a párizsi Fox Movietone filmvállalatnak küldött el.⁴⁷ Ő küldte haza az első híradást az olasz támadásról, s Krizsán László szerint a magyarországi mozik is vetítették filmjeit. A háború kezdetén a hadsereg modernizálása még nem fejeződött be, a belga és a francia tisztek csak két ezred kiképzésével végeztek.⁴⁸ A 100 000 fős hadseregnek két és fél ütegnyi tüzérsége volt, puskái és első világháborús géppuskái, szemben a 400000 olasz katonával, a tankokkal és a legalább ezer repülőgéppel.⁴⁹ Mérges gázokat szintén bevetettek, mint az Azebo Galla-i csatában, ahol az olaszok 100 katonát veszítettek, míg az etiópok közel 20 000-t.⁵⁰ Gyakran elöltöltős puskákkal, lándzsákkal próbálták feltartóztatni a feketeingeseket. „A mezítlábás etióp harcosok szinte példátlan hősiességet tanúsítottak...”⁵¹ Öt-hat kisebb ütközet, s hét hónap véres harc következett. Hailé Szelasszié kivárá, tömegütközeteket kerülő taktikájával, melyet jól kiegészített a lakossági gerillaharc, időt akart nyerni.⁵²

Külföldi segélyek nem érkeztek az országba, a Vöröskeresztet kivéve nem küldtek gyógyszert. Európából jöttek orvosok, akik sátraikban ideiglenes kórházat állítottak fel, s az önkéntesekkel éjjel-nappal operálták a sebesülteket. Érdekes megemlíteni a tényt, hogy a háborús hónapokban három magyar orvos gyógyított egymástól függetlenül Etiópiában. Mészáros Kálmán a harctéren, Sáska László Addisz-Ababában, s Harar svéd missziójában Pádár Ferenc.⁵³ Mészáros doktor 1935. december 25-én indult el Dessziéből a harcoló csapatokhoz.⁵⁴ 1936. március végére az olaszok szétbombázták az angol vöröskeresztes táborát. A magyar orvos ekkor már a holland vöröskeresztesekkel dolgozott együtt Dessziében. Hosszas rábeszéléssel sem tudta megakadályozni, hogy mind az angol, mind a holland egészségügyiek elhagyják a csatateret félve a harci repülőgépek támadásaitól. Az olaszok ugyanis hadászati célpont híján emberekre vadásztak, bombázták a vonuló csapatokat, a városokban a legsűrűbben lakott részeket, a tábori kórházakat.⁵⁵

---

⁴⁶ Ormos M. (1970) 96.

⁴⁷ Mészáros Kálmán levele lányához. Desszi 1936. március 31. MFM

⁴⁸ A belgáknak és a franciáknak nem állt érdekében Etiópia olasz vagy angol gyarmatosítása, ezért fegyverrel és kiképzőtisztekkel támogatták.

⁴⁹ Az etióp férfiak mozgósítása után 350 000 fő volt a hadsereg. Ormos M. (1970) 98–99.

⁵⁰ Az egy éves háború és az ötéves megszállás alatt 350 000 embert megöltek, 300 000 éhen halt, kb. 10 000 a koncentrációs táborokban pusztult el. Uo. 185.

⁵¹ Makai Gy. (1985) 25–26.

⁵² Ormos M. (1970) 124–125.

⁵³ Farago, L. (1935) 252–257.

⁵⁴ Mészáros Kálmán levele lányához. Djiobouti 1936. dec. 25. MFM

⁵⁵ Ormos M. (1970) 124. Ezek a támadások nagy felháborodást keltettek Európában. 1935. dec. 31-én pl. Dolo város mellett a svéd tábori kórház volt a célpontjuk, ahol sebesültek, orvosok haltak meg.

Mészáros doktor magára maradt, és saját etiópai vöröskeresztes karavánjával követte a császári alakulatokat. Hailé Szelasszié gerillataktikáját feladva 1936. március 31-én vállalta a nyílt ütközetet, s az április 4-én záruló csata felmorzsolta hadserege jó részét.⁵⁶ 1936. április legvégén honfitársunk rongyosan, gyalog érkezett vissza Addisz-Abebába, a szétvert abesszin csapatok elől menekülve. Megpróbálta figyelmeztetni ismerőseit, hogy a demoralizált hadsereg milyen veszélyt jelent, de nem hittek neki, s inkább az olasz katonáktól féltek. Május 2-án a négus külföldre menekült. A hadsereg maradványai és a bennszülött lakosság felgyújtották, feldúlták a fővárost. „Az őrjöngő, lerészegedett tömeg a Négus és a császárné díszruhába öltözve járta vadul az abessziniaiak haláltáncát, fejükön a császári koronával, melynek birtoklásáért gyorsegymásutánban egymást lötték, vagy szúrták keresztül a megvadult halálba táncolók.”⁵⁷ „Ennél a szomorú aktusnál nekem is fegyvert kellett használnom, hogy mentsem, ami menthető. És bizony nem spóroltam a lövésekkel.”⁵⁸ Egy angol vöröskeresztes autón menekült ki házából, és segített a sebesülteket összeszedni a csatatérré vált utcákon. Szerencsésen eljutottak a város egyetlen biztonságos pontjára, a brit nagykövetségre, melyet az előrelátó angolok egy század katonával erősítettek meg. Tróféáit, műszereit sikerült megmentenie, de valamennyi papírpénze elégett.

„Május 5-én d. u. 5-kor vonultak be az olaszok. Három napig vártak Addisz-Abeba előtt s nézték cigarettázva az égő várost. Segítséget nem küldtek, pedig elég lett volna egy repülőgép is. Az olaszok azt akarták ezzel, hogy a feketék gyilkolják le a fehéreket. Olasz civilizáció!”⁵⁹ Mussolini még 5-én bejelentette Etiópia bekebelezését és az Olasz Birodalom megalapítását. A győzelem azonban túl nagy áldozatokat követelt, s bebizonyította az olasz hadsereg gyengeségét is, amikor az etiópaiak szinte pusztá kézzel, a sár és a hegyek segítségével egy évig föl tudták tartóztatni számbeli fölényben lévő katonáikat. Az idegen megszállás nem sok jóval kecsgettette a magyar doktort. A főváros új urai egyáltalán nem voltak barátságosak a magyarokhoz, de más nemzetek ott élő tagjaihoz sem. Mészárosnak hamarosan elvették a rendelőjét, s egy olasz orvosnak adták át. „A néger abesszíniai indolens volt sokszor, de megértőbb és tisztességesebb százszor, mint a fehér, »civilizált« olasz.” „Az egyes kormányzók és csatlósai ott lopnak, ahol tudnak; a katonaság és a munkásság tele vérbajjal és nincs elegendő orvosuk és gyógyszerük, és mégis kiüldözik a diplomás idegen orvosokat.”⁶⁰ Bár az olasz megszállásnak nem sok időt jósolt, hiszen az egész ország gerillaharcok színterévé vált, mégis 1936 végén csalódottan elhagyta Abesszíniát.⁶¹ Már 1936-ban tervezte hazatérését. Decemberben Dzsibutiból több láda holmiját hazaküldte.⁶² Gyűjteményének kisebb részét magához véve, s teljesen elszegényedve mégis Tanganyikába költözött. A hajóúton sikeres és veszélyes műtétet hajtott végre egy tengerészen, s a hálás kapitány ajánlólevele elég volt a tanganyikai orvosgyakorlathoz szükséges engedély kiadásához. Iringán keresztül Chunyába utazott, s rövid ideig ott élt.⁶³ Vadászexpedíciókat szervezett vagy orvosként csatlakozott egy-egy szafarihoz. Kórházi munkát szintén vállalt, s fából, vályogból, pálmalevelekből összetakolt műtőjében a

⁵⁶ Uo. 172.

⁵⁷ Dr. Mészáros K. (1942) 185.

⁵⁸ Mészáros Kálmán levele lányához. Djiobouti 1936. dec. 25. MFM

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Mészáros Kálmán levele lányához. Djiobouti 1936. dec. 25. MFM Az olaszok később 1600 orvost vittek Abesszíniába. Dr. med. Brandl, L. (1966) 118.

⁶¹ 1936. dec. 18-án szállt repülőre Dzsibuti felé, s 1937. jan. 27-én ért Dar es Salaamba. Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 2. MFM

⁶² Mészáros Kálmán levele lányához. Chunya 1937. febr. 13.; Djiobouti 1936. dec. 25. MFM

⁶³ Mészáros Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma c könyvének kéziratföredéke. 10. MFM

legmodernebb műszerekkel végezte a beavatkozásokat.⁶⁴ 1938 márciusában az Európából érkező hírek hazatérésre készítették. Hazafias érzelmei nem engedték, hogy távol maradjon a várva várt eseményektől, amikor Magyarország újra visszakapja elcsatolt területeit. Nagy értékű felvételeit sikerült hazajuttatnia. A második világháború viszont nem bánt kegyesen fényképeivel, filmjeivel, leveleivel, s csak töredékük maradt fenn.

ÚJRA ITTHON

A világháború idején kórházi szolgálatot teljesített Sopronban. A sebesültekkel és a kórházzal Németországba, s később amerikai hadifogságba került. 1948 szeptemberében nősült meg újra, de csak rövid ideig élvezhette az otthon békéjét feleségével, Nagy Zsuzsannával. 1950-ben egyik régi betege úgy állt bosszút rajta, hogy nyilasbarát kijelentésekkel vádolta meg. Bizonyítékok nélkül elítélték, s négy évre internálták Kistarcsára. Nehezen bírta a fogságot, s rendszeresen konfliktusai voltak az őrökkel. A rabok a koncentrációs táborokban megszokottnál nem sokkal magasabb kalóriaértékű táplálékot kaptak. A váci rabkórház főorvosa, Dénes Béla elítélt kollégáit megpróbálta munkába állítani a kórtermekben, az ambulancián, ahol az élelmezés sokkal kielégítőbb volt. Így lett a gyengélkedő orvosa Mészáros Kálmán, s élte túl egészségesen a nehéz éveket.⁶⁵

Kiszabadulása után Kiskunfélegyházán, majd 1954-ben Ároktőn mint körzeti orvos kapott állást. Innen ment nyugdíjba 1962-ben, s Mezőcsátra költözött.⁶⁶ Gondolatban sokszor Etiópia vadonjaiban barangolt, s haláláig visszahúzta szíve Sába királynőjének birodalmába. Sok előadást tartott Afrikáról, többek között Horthy kormányzónak.⁶⁷ Hailé Szelasszié etióp császár magyarországi látogatásakor mint a császár közeli ismerőst kérték nyilatkozatra.⁶⁸ Emlékeit Afrikában írt és sajnos elveszett naplója alapján Abesszínia a vadászok paradicsoma c. könyvében örökítette meg. Mezőcsáton nyugdíjas éveit az írásnak akarta szentelni, hiszen 1942-ben megjelent könyvéből az olasz cenzor sok, az olaszokat kompromittáló fontos részt kihúzott.⁶⁹ Tervezett munkáját már nem tudta befejezni, de válogatott írásaiból az Afrikai vadászemlékek c. kötetben olvashatunk. 1956 szomorú eseménye volt, amikor a Nemzeti Múzeumban leégett az ott kiállított Kittenberger-féle gyűjtemény. Mészáros doktor már a következő évben a Természettudományi Múzeumnak ajándékozta trófeáit, állatbőröit.⁷⁰ Élete azzal telt, hogy a szenvedő embereken segített, de saját panaszával, cukorbetegségével nem sokat törődött. 1971. szeptember 25-én halt meg a miskolci kórházban. Tiszteletünket sírhelyénél Mezőcsáton róhatjuk le. Örökül hagyott dokumentumait lánya, Feyér Lászlóné adományozta 1985-ben a Magyar Földrajzi Múzeumnak.

---

⁶⁴ Péchy Horváth Rezső: Hazaérkezett az utolsó abesszin császár volt udvari orvosa. Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1938. nov. 6.; Mészáros Kálmán levele lányához. Chunya 1937. febr. 13.

⁶⁵ Dénes B. (1995) 92.

⁶⁶ Kálmán Gyula: Mészáros Kálmán, Északkelet-Afrika vadászutazója. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 2. sz., 1986. 33–38.

⁶⁷ A Pesti Hírlap rádiómelléklete, 1938. december 11–17-ig 6.; Lásd továbbá! A Budapesti Magyar Királyi Állami Erzsébet Nőiskola évkönyve 1938–39. 25

⁶⁸ Dr. Kubassek János: Feljegyzés Mészáros Kálmán leányával, Fehér Lászlónéval folytatott beszélgetésről. Érd 1991. okt. 30.

⁶⁹ Borsodi Gyula: „Az abesszin császár orvosa voltam?”. Északmagyarország 1963. júl. 14. XIX. évf. 163. sz. 6.

⁷⁰ A Természettudományi Múzeum leltárkönyve összesen 21 darab átadását rögzítette. Leltári szám: 57.125.4-től 66.106.1-ig

Mészáros Kálmán ránk maradt írásai szórakoztató olvasmányt jelentenek az utazást, vadászatot, kalandot szerető olvasónak. A természet szerelmeseinek átfogó képet egy afrikai ország növény- és állatvilágáról, éghajlati, felszíni viszonyairól. A néprajzkutató az abessziniai népcsoportok szokásairól, életkörülményeiről, anyagi kultúrájáról egészítheti ki ismereteit. Az etióp társadalmat, annak feudális elemeit, s a császár reformkísérleteit, az olasz-etióp háborút felvázoló részek a történettudományt gazdagítják. Az orvostörténetet az abesszin ember egészségi állapotáról szóló megdöbbentő híradásaival, s a népi gyógyászattal kapcsolatos megfigyeléseivel gyarapította. Az emberek iránti szeretete, önzetlensége, áldozatkészsége méltán teszi őt a magyar orvostársadalom kiemelkedő egyéniségévé.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Napilapok, folyóiratok:

Békéscsabaiak vadászatai a középfrikai tavaknál. Békésmegyei Közlöny Békéscsaba 1929. szept. 25.

BODNÁR István: „Orvos voltam Abesszíniában. Képes Újság 1964. szept. 19.

GRYNAEUS Tamás, Dr.: A harmadik világ egészségügyi gondjai és feladatai, Orvosi Hetilap 1983. 3184.

KÁLMÁN Gyula: Mészáros Kálmán emlékezete. Orvosi Hetilap 1983., 16. sz.

KÁLMÁN Gyula: Mészáros Kálmán, Északkelet-Afrika vadászutazója. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 2. sz., 1986. 33-38.

KÁLMÁN Gyula: Száz éve született dr. Mészáros Kálmán az etióp császár magyar orvosa. Élet és Tudomány 1994.

MÉSZÁROS Kálmán: A kék Nílus országában. Magyarság 1926. aug. 12., 14., 17., 20.,

Dr. MÉSZÁROS Kálmán: Mózigeppel és fegyverrel az Mto-Wa-Mbu vidéken. Nimród Vadászújság 1938. júl. 1.

MÉSZÁROS Kálmán: Tizenöt év Abesszíniában. Érdekes Újság 1957. febr. 2.

MILTÉNYI Árpád: Egy orvos érdekes karrierje Abesszíniában. Újság 1926. jan. 17.

MILTÉNYI Árpád: Fekete király magyar orvosa. Újság 1929. szept. 8.

PÉCHY Horváth Rezső: Hazaérkezett az utolsó abesszin császár volt udvari orvosa. Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap 1938. nov. 6.

SZECSKÓ Károly: Dr. Mészáros Kálmán orvos-vadász. Nimród 1991. nov.

TÁPLÁNYI Ede: Az abesszin császár orvosa, neves Afrika vadászunk volt...Búvár 1972., 6. sz.

Könyvek

BRANDL, Dr. med. Ludwig: Ärzte und Medizin in Afrika. Kaduna (Nigéria), 1966.

DÉNES Béla: Ávós világ Magyarországon. Kossuth K., 1995.

Fejlődő országok lexikona. Akadémiai Kiadó, Budapest 1973. 387.

KITTEMBERGER Kálmán –MÉSZÁROS Kálmán: Afrikai vadászemlékek. Gondolat K., 1970.

MAKAI György: Etiópia 1974-1984. Kossuth Könyvkiadó 1985.

MÉSZÁROS Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma. Stádium K. 1942.

MÉSZÁROS Kálmán: Abesszínia a vadászok paradicsoma. TerraPrint K. 1998., Előszó dr. Krizsán Lászlótól

MONFREID, de Henry: Rejtelmes Abesszinia. Utazási Könyvek Kiadóhivatala, 1933.

ORMOS Mária: Háború Etiópia földjén, Kossuth K., 1970.

REIN, G. K.: Abessinien. Eine Landeskunde nach Reisen und Studien in den Jahren 1907-1913. III. k. Berlin 1920.

SCSEPIN, O. P. Scsepin: A fejlődő országok egészségügyi problémái. Budapest 1978.

SÍK Endre: Fekete-Afrika története. I., II., III. kötet Akadémia Kiadó, Budapest, 1964.

SZÁNTÓ Miklós: Magyarok a nagyvilágban. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1970.

Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach '93. Debrecen 1993.

Egyebek

Mészáros Kálmán iratai az Érdi Magyar Földrajzi Múzeumban

Mészáros Kálmán iratai Feyér Lászlóné szül. Mészáros Erzsébet tulajdonában.